

Гандзюк О. М.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови
Волинського національного університету

КИТАЙСЬКІ ТА УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ: СЮЖЕТНІ ПАРАЛЕЛІ

Анотація. Сюжети аналізованих казок доводять, що в китайській та українській культурі наявні універсальні теми, які презентують казки цих народів. Саме тому казки з такими темами мають широке географічне поширення. Деякі з казок мають реальне підґрунтя. Вони стосуються такої важливої теми, як тема праці, що є важливим життєвим атрибутом. У статті йдеться про сюжетні паралелі, наявні в китайських та українських народних казках. Деякі казки стосуються розуміння героями казок важливості праці, необхідності трудитися. Вони наголошують на почутті радості, яку дає чесна і важка робота. Ці сюжети об'єднані також показом того, як вчать цьому розумінню батьки своїх дітей. Як правило, в казках обох народів старий батько має трьох синів, які дуже ліниві й не хочуть працювати. Казки поєднують те, що батьки переживають за майбутнє своїх дітей. Часто ці герої вже дуже старі. Вони думають про те, як ледачі діти будуть жити без них. Вони повинні постійно нагадувати дітям про те, без праці в них не буде засобів для існування. Діти планують, що батьки будуть жити достатньо довго. Тому вони не переживають за майбутнє. В такій ситуації батьки мають трохи обманути своїх синів. Вони кажуть, що на полі закопане золото. Це змушує дітей обробляти землю і в результаті одержати гроші від продажу врожаю. Подібний сюжет показує й те, за якої умови людина починає цінувати свою працю. Це відбувається тоді, коли вона починає заробляти гроші сама, а не бере їх у батьків. Схожий сюжет і в тих казках, у яких йдеться про винагороду та покарання за певний вчинок. В обох казках головними героями є багач і бідняк. До них прилітають ластівки. Герої казок по-різному ставляться до цього. В результаті бідний чоловік дістає дарунки, а багатий втрачає своє або своє майно, або й гине. Головний герой може також карати тих, хто не робить добра у відповідь на добро. Спільність сюжету наявна у казках, в яких мова йде про визволення братом з полону сестри. Як правило, у полон сестру бере змії. Подібність в цих казках виявляється ще й в тому, що визволителі народжуються фантастичним способом.

Ключові слова: усна народні творчість, казка, китайські народні казки, українські народні казки, сюжет, сюжетні паралелі.

Казка «була постійним супутником людини, зберегла яскравий спогад про минуле людства, погляди предків на світ, природу тощо. Вона має усталену поетику (композицію, образність, ритміку), охоплює багато динамічно змінюваних подій» [1, с. 190].

За «тематикою та художньо-образною структурою жанр казки дуже різноманітний. Казкова традиція виробила та зберегла безліч сюжетів давньослов'янських та міграційних, часто в казках поєднуються елементи різних періодів та історичних епох, різнонаціональні нашарування, територіальні та регіональні впливи в межах українських земель [2, с. 405].

Уперше українським казковим фондом щодо його систематизації зацікавився І. Рудченко («Народные южнорусские сказки. Издал И. Рудченко», 1869, 1870). Його починання на кілька років пізніше підхопили такі відомі в Україні постаті, як П. Чубинський, І. Франко, М. Драгоманов, В. Гнатюк, М. Грушевський. У ХХ столітті аналіз українських народних казок здійснили в 1989 році О. Бріцина («Українська народна соціально-побутова казка: Специфіка та функціонування») та в 1987 році Л. Дунаєвська («Українська народна казка») [3, с. 192]. Деякі елементи специфіки казок китайського народу вміщено у вступному слові І. Чирка [1, с. 5-6].

Актуальність нашого дослідження зумовлена тим, що сюжетні паралелі китайських та українських народних казок майже не вивчені. Мета статті полягає в аналізі сюжетних паралелей названих казок. Завдання роботи: 1) виявити китайські та українські народні казки, в яких наявна подібність сюжету; 2) дослідити специфіку цих сюжетних паралелей.

Схожий сюжет у казках «Як брати скарб шукали», «Золота пшениця», «Закопане золото». Всі ці казки присвячені усвідомленню героями важливості та необхідності трудитися, показують, як приходять до них радість від чесною та важкою праці, насолода споглядання наслідків дій власних рук. Об'єднує ці сюжети й те, до якого способу вдаються інші, щоб направити цих персонажів на трудову стежку.

Китайську казку «Як брати скарб шукали» та українську «Закопане золото» поєднує навіть назва, оскільки «золото» входить у поняття «скарб».

В обох казках батько (дід) має трьох синів, які чомусь при працелюбному батькові виростають неробами, можливо, тому, що всі його думки були постійно зайняті тим, як прогледувати своїх дітей. Порівняймо: «Усе життя він тяжко працював, мав на обліку кожен мідяк свого мізерного прибутку, тож і зумів виростити трьох синів. Шкода лише, що не навчив їх працювати і господарювати так, як сам це робив. От і вирости його сини ледарюгами» («Як брати скарб шукали») і «Мав тато трьох синів. Щоб їх прогледувати, тато працював, як вів, – чорнів від роботи, руки йому пухли, кров висікала з пальців, а сини ходили понад ріку, лісами, висиплялися в садку» («Закопане золото»).

Схожі ці казки й переживанням батьків за майбутнє дітей, які не бажають працювати. Батькам з обох казок не залишається нічого іншого, як вдатися до своєрідного обману. За кілька днів до смерті батько з китайської казки дає синам такий заповіт: «– Ви знаєте, як важко працював я все життя, тож і надбав три великих горшки срібних зливків. Я закопав їх на нашому полі. Після того як помру, відкопайте, і вистачить того срібла на все ваше життя». Подібну настанову дістають й сини з казки «Закопане золото». На їх питання, що лишає їм батько, він радить їм шукати

золото в землі. Зраділі, ті цікавляться, в якому ж місці воно закопане. На це дістають відповідь: « – *Оцього я вам не скажу, – відповідає батько. – Копайте город, орить ниву, садить, обробляйте, збирайте – там і золото знайдете*» [1, с. 74].

Сини з першої казки одразу ж кинулися шукати срібло. Вони так хотіли знайти скарб, що прокидалися вдосвіта і лягали спати затемна. Але хоча вся земля стала перекопана, вони не знайшли омріяне. Діти батька з другої казки були настільки ліниві, що навіть не стали копати город, щоб дістати скарб. Після смерті батька за першу зиму вони поїли всі залишені ним запаси, на другу зиму стали голодувати. Тому вирішили втілити в життя план з одруженням. Але жодна дівчина не захотіла пов'язати своє життя з ледарюгами. Тому, не маючи іншого виходу, навесні вони все ж пішли шукати золото.

Сини з казки «Як брати скарб шукали» дуже образилися на батька, за учинений ним жарг. Але, оскільки земля вже була оброблена, засіяли її пшеницею, яка за гарного догляду дала небачений урожай, вирісши над людський зріст. Коли ж довелося збирати, мусили навіть позичити мішки в сусідів. Подібне спостерігаємо і другій казці. Брати перекопали весь город – «*не знайшли золота, засадили картоплю – вродилася їм файна картопля. Пішли ниву копати. Скопали ниву – нема золота, але посіяли яру пшеницю – вродилася пшениця така буйна, така здорова!*» [4, с. 230].

Після цього героїв обох казок зрозуміли, батько сказав їм правду. Вони побачили, що в землі справді лежить скарб, але для того, щоб він опинився в руках, потрібно наполегливо працювати.

Трохи інший початок має українська казка «Золота пшениця». Родина, у якій було дуже багато дітей, жила в злиднях. Чоловік заробляв на життя тим, що рубав у лісі дрова.

Якось, ідучи на роботу, він почув крик, що долинав з золота. Там побачив золоту карету з золотоволосою дівчинкою всередині. Коли він допоміг витягти карету, врятована пообіцяла, що ввечері привезе в подарунок мішок золота. Чоловік поспішив додому з радісною звісткою і став уголос мріяти про те, як він розподілить ці кошти. Серед мрій був великий будинок з садом і ставком, гарне вбрання для жінки і дочок, навчання для синів, заняття улюбленою роботою.

Проте його надії, як і сподівання дітей з вже проаналізованих казок, були обмануті: в мішку, привезеною дівчинкою, була велика гарна пшениця. Родина так почала кричати на нього за обман, що він змушений був піти з цим мішком геть, порозкидавши зерно недалеко від хати. Повернувся додому аж на другий рік і здивовано побачив високу пшеницю, й одразу зрозумів, як і герої попередніх казок, що його не обманули, а «це те золото, яке дівчинка дала. Справжнє і надійне золото». Побачивши такий урожай, уся родина радо взялася до роботи і зажила заможнo.

Про винагороду та покарання за вчинок йдеться в казках «Два кавуни» та «Дарунки з трьох зернин». Початки цих казок різняться між собою. В китайській казці мова йде про те, що перед смертю старий батько попросив своїх синів жити в злагоді й мирі. Але одразу після похорону старший син сказав молодшому, що забирає собі гарний будинок під черепицею і велику частину поля, а брат має погодитися на стару хагу і маленьку ділянку з поганим ґрунтом.

Українська казка «Дарунки з трьох зернин» починається повідомленням про те, що в одному селі жив багатий. У нього

служив багатодітний наймит Максим, який жив з в бідній маленькій хатині, з покрівлі якої вітер зірвав соломку, тому під час дощу вода текла по стінах. Якось весною, коли настав час сіяти, наймит прийшов до багатія позичити трохи насіння, але дістав відмову.

Далі події в казках різняться тим, що в китайській казці багач виганяє з кімнати двох ластівок, які залетіли в пошуках місця для гнізда. Чоловік зарепетував до них, виганяючи, боячись, щоб птахи не насмітили в хаті, сказавши їм навздогін: « – *Якщо зручного місця шукаєте, то летіть до мого меншого брата, в старій хаті можна все робити. Геть звідси!*» [1, с. 40]. Менший же брат, повертаючись з поля і побачивши ластівок, привітно запросив їх до себе, запропонувавши вибрати найкраще місце. Ластівки поселилися під стріхою.

В українській казці ластівки не летять до дому багатія. Вони обирають собі місце під стріхою в наймита, чим викликають його щире вболівання за такий невдалий, на його думку, вибір: « – *Бідні ластівочки, нащо ви ліпите гніздечко під такою дрантивою стріхою? Таж піде дощ, то вам дітей затопить!*» [4, с. 203].

Далі сюжети обох казок набувають ще більшої схожості, оскільки в них йдеться про те, що одне з пташенят поранило ніжку. Тільки в першій казці це сталося через невдалу спробу почати літати найменшого, хоч і найсміливішого пташенятя. В другій казці Максимові довелося битися зі страшним змієм, який поліз до ластівчиного гнізда. І хоча чоловік переміг його в нерівному двобої, і нападник помер, проте він встиг схопити трьох пташенят, а четвертому під час бійки поранили ніжку. Герої обох казок доглядають, годують і лікують пташенятко.

Подяка від пташок не забарилася. У першій казці ластівка скинула на долоню чоловікові велике кавунове зерно, яке, вирісло у кавун. В другій казці ластівка дає Максимові три зернятка по черзі разом з вказівкою, у якому місці посадити їх в землю: перед дверима, перед вікном, коло криниці. І вже на другий день на зазначених місцях вирісли такі величезні і важкі гарбузи, які не можливо було підняти, потрібно було тільки котити.

Коли герой китайської казки розрізав кавуна, то знайшов усередині золоті самородки. В першому гарбузі, розкряпаному Максимом, виявився «*білий хліб, калачі, бринза, м'ясо, ковбаса, солонина – варене, смажене, солодке, квасне й гірке... Максим викладав те добро на стіл, а гарбузи нічого не зменшувалися*» [1, с. 205]. Другий гарбуз містив у собі сорочки з шовку, черевики, спідниці, намисто і коралі. В третьому гарбузі було золото.

Схожість розвитку сюжету виявляється і в тому, що обидва багаті не тільки запросили ластівок проживати у них, а й травмували одне з пташенят. У першому випадку, чоловік, побачивши, що пташенята почали літати, але жодне не падає, збив одне з них віником. Інший багач почав нетерпляче очікувати появи змія, але його все не було. Тому він сам побив ластів'ят, а одному поранив ніжку.

Скоївши так, обидва брати почали виявляти турботу про ластів'я. Особливо старався персонаж китайської казки: «*Прив'язав до ніжки задалегідь заготовлену дощечку, ніби вправний хірург, потім поклав пташеня в обклесну шовком коробку на м'яку ватяну постіль...*» [Китайські народні казки, 1991, 44]. Навіть носив йому черв'яків та комах. А коли пташеня повістю окріпло і летіло до свого гнізда, багач сказав

пташенят не переплутати, що саме він живе в хаті під череп'яним дахом, а бідна хатинка – його брата.

Сюжет двох казок уподібнюється й тим, що пташки вирішили «подякувати» і цим «рятівникам». Ластівка з китайської казки кидає на долоню старшому братові велике і блискуче зернятко кавуна. Дідич з української казки, побачивши ластівку, вибігає надвір, запитуючи, який же подарунок вона йому принесла, і отримує три зернятка з наказом-порадою посіяти їх перед дверима, під вікном і коло криниці.

У двох казках йдеться про те, якими великими вирости плоди з подарованих зернят, порівняймо: *«І ось кавун поспів. Старший брат з дружиною спробувати занести його до кімнати. Та де там, навіть зрушити з місця сил їм не вистачало. Довелося кликати сусідів на допомогу. Довго гуртом охали та кречтали, поки все-таки затягли невидане досі диво в кімнату і покляли на стіл»* [1, с. 45] і *«Дідичеві вирости так само три величезні кавуни»* [4, с. 206].

Спільним у казках є те, замість очікуваного багатства, на багачів чекало покарання. У кавуні сидів сивобородий старий дід, який перед тим, як здійснити помсту, пояснює старшому братові, чому його чекає розплата:

«Ти сподівався отримати велику нагороду за свій «шляхетний» вчинок, але у твоєму вчинку нічого шляхетного не було. Сама лише підлість, тож мушиш і поплатитись за неї!» [1, с. 45]. Далі в кожній половинці кавуна спалахує вогонь, який шириться по всьому будинку і спалює старшого брата та його дружину.

В українській казці дідич залишається живим, бо третього гарбуза не встигли розрізати, оскільки перед цим хмара сарани поїла все на його ланах, а вогонь з другого гарбуза спалив усе дідичеве майно і будівлі.

Подібність сюжетного елемента існує між китайською казкою «Золота сопілка» та українською казкою «Котигорошко». Маємо на увазі ту частину, де мова йде про визволення сестри братом. У першій казці Червону Сестричку (так звать дівчину) викрадає дракон під час прогулянки матері з дочкою: *«Крізь пориви вітру мати ледве почула, що сказала їй дочка на прощання: – Врятувати мене може лише братик»* [1, с. 142]. Сестра шістьох братів з другої казки стає полянкою змія, коли пішла хибним, зробленим ним шляхом нести братам у поле їсти, оскільки за домовленістю з братами мала знайти їх, орієнтуючись на сліди проораної ними скиби, напрямок якої змінив змії, в такий спосіб направивши сестру до свого палацу і полонивши. Спільність сюжету цих казок виявляється і в тому, що на момент полонення перша з цих дівчат взагалі не мала брата, а інша теж ще не мала брата-визволителя (шістьох наявних братів полонив змії під час спроби визволити сестру).

Брат з китайської казки з'являється вже на ранок після викрадення дочки після того, як жінка, зачепившись волоссям за гілку і побачивши на ній червону ягідку, зірвала та з'їла її. А через кілька днів хлопчик взагалі вже виглядав на чотирнадцять років. В українській казці жінка ковтає горошинку, що котилася дорогою, і незабаром має сина, якого назвала Котигорошком. На відміну від попереднього казкового героя, він росте не так швидко, але значно швидше, ніж справжні діти. Якщо в китайській казці персонаж твору дізнається про існування сестри з уста ворона, яка кричала над їх хатою: *«... Сестриця плаче, гірко плаче в печері презлюючого дракона. У неї міцно скуті руки, закривавлена спина. Плаче сестриця, тяжко ридає»* [1, с. 143], то Котигорошко, виявляючи екстрасенсорні

здібності, сам каже батькові й матері, що в нього мають бути брати й сестра. Різняться казки й способом визволення сестри. Котигорошко перемагає змія у двоюбою. Ян Мейдзи рятує сестру, знищивши дракона з використанням сили золотої сопілки, яку знайшов дорогою і яка примушує танцювати: *«Ян Мейдзи знову підійшов до провалля і почав грати. Дракон знову скотився на дно і застрибав, закружляв там. Сім днів і сім ночей грав хлопець, поки з дракона не вийшов увесь дух»* [1, с. 145]. Два сюжети відрізняє й те, що китайська казка закінчується визволенням сестри і перемогою над драконом, а в казці «Котигорошко» на героя після звільнення сестри з неволі і знищення змія чекає ще багато цікавих і небезпечних пригод.

Сюжет про те, за якої умови людина починає цілувати плоди своєї праці спостерігаємо в китайській народній казці «Сімейна коштовність» та українській казці «Ківш лиха». Перша казка знайомить нас з працелюбним ковалем, який мав дорослого лінивого сина, який мав тільки бажання добряче поїсти. Зрозуміло, що батька дуже непокоїло майбутнє сина. Він пояснює ледяцюзі, що все, чим володіє, нажите працею його рук. А хлопець же й досі не заробив жодного юаня. То що ж буде з ним далі? На це юнак безпечно відповідає, що для того, щоб мати юань, не треба й трудитися, мати такі гроші надзвичайно легко.

Подібну проблему з сином має й багатий батько з другої казки. Адже всі свої статки він нажив чесною працею. Довгим був шлях чоловіка до золотих червінців. А син не цінував гроші, адже не заробляв їх. Тому й витрачав, не замислюючись. Батькові було дуже боляче, що хлопець не тільки не бажає працювати, а ще й нехтує грошима, заробленими так важко. Хоч не одна бесіда була проведена з юнаком, позитивного результату не було.

Спільність розгортання сюжету полягає й в тому, що кожен з батьків намагається знайти правильний і дієвий вихід з цієї тяжкої ситуації. Батько з китайської казки заявляє синові, що дасть його цілу скриню добра, як тільки той заробить юань. А оскільки синові не хочеться працювати, на захист стає мати. Вона дає хлопцеві монету. Той приходив з нею додому ввечері, цілий день перед тим проспавши під деревом. Давши батькові гроші, він вимагає обіцяне. Але батько вирішує перевірити, чи ж справді ці гроші зароблені. Тому зі словами про те, що цей юань не зароблений хлопцем, він кидає його в горн. Подібне трапилося й наступного дня, лише з тією різницею, що тепер гроші опинилися в річці.

Нарешті мати зрозуміла, яке зло вона заподіяла, тому й пояснила синові, що батько бажає йому тільки добра, то ж хай потрудиться чесно, якщо хоче мати скриню з коштовностями.

Майже в такий же спосіб інший батько перевіряє ставлення сина до грошей. Коли син навіщось захотів купити в перехожого застреленого горобця і витяг золотого, батько, сказавши, щоб син дав йому ці гроші, двічі зробив вигляд, що кидає їх у воду. Побачивши, що юнак на це не реагує, батько відбирає в сина капшук з грішми і наказує йому йти заробити хоч одного і лише тоді повертатися додому.

Цей хлопець, як і юнак з китайської казки спочатку не переживає з цього приводу і має подібні думки про те, що заробити гроші – дуже легка справа: *«Син аж засміявся. – Піду, – каже. А собі думає: «От розумний батько, – чи диво то – червінця заробити!»* [1, с. 145].

Розгортання подальшої сюжетної лінії має подібність у тому, що заробити гроші виявилось не так легко, як думали названі герої казок. Перший хлопець пішов тягати колоди. Коли ж в кінці

дня він розрахувався за їжу, в нього залишилася тільки одна дрібна монетка. Крім того, від втоми був ледве живий. Цілих десять днів пожадобилося йому, щоб заробити так необхідний юань. Другий герой, попрошавшись з батьком, замислюється над тим, що ж він вмiє робити. Оскільки був письменним, то пішов містом шукати роботи, пов'язаної з цим умінням. Але у місті цієї здатності ніхто не потребував. Він змушений був продати кожух і мерзнути восени в легкому одязі. Не зумівши стати ні крамарчуком, ні прикажчиком (через відсутність досвіду такої роботи) він пішов тягати лантухи на судна. І теж за день дуже втомився, навіть упав на вулиці та заснув. Але щоб швидше заробити омріяного золотого, йому довелося недоїдати та недопивати.

Далі за сюжетом батьки з обох казок знову проводять перевірку. Юнак, заробивши юань, повертається додому і гордо дає його батькові. Батько бере монетки, перераховує й знову кидає їх в горн. Інший син дістає гроші, замотані в ганчірку й папірець, так обережно, наче вони скляні. Батько бере гроші й робить вигляд, що кидає їх у річку, біля якої вони стояли. Реакція синів теж тождана. Перший син вихоплює гроші з вогню і ображено нагадує батькові про те, що працював аж десять днів, поки заробив цей юань. Другий хлопець хапає обома руками батька за руку й кричить: «—Ой батеньку, батеньку!.. А сам як не свій» [4, с. 232].

Як свідчать наведені сюжети китайських та українських казок, можна переконалися в тому, що, хоча Китай та Україна мають відмінну культуру, але існують такі теми, які мають універсальний характер. Це сприяє широті їх географічного поширення. Одні з казок мають реальне підґрунтя. Вони стосуються такої важливої теми, як тема праці, що є важливим життєвим атрибутом. Казки обох народів також вчать відповідати добро на добро, а на зло – справедливості. Вони переконують, що за злі вчинки людина може позбутися часом не тільки майна, а й життя. В китайських та українських казках пояснюється й важливість бережного стосунку до зароблених коштів. Фантастичні ж казки закликають цінувати сім'ю, бути готовим стати на її захист. Вивчення сюжетних паралелей варто продовжити, порівнюючи китайські казки з казками інших народів Азії.

Література:

1. Китайські народні казки: для мол. шк. віку /упоряд., вступне слово та переказ з кит. І. К. Чирка; мал. О. М.- Михайлової-Родіної. К. : Веселка, 1991. 159 с.
2. Лановик М. Б, Лановик З. Б. Українська усна народна творчість : підручник. К. : Знання-Прес, 2003. 591 с.
3. Руснак І. Є. Український фольклор : навч. посіб. К. : ВЦ «Академія», 2012. 2-ге вид., стереотип. 304 с.
4. Українські народні казки: для мол. та серед. шк. віку / упоряд. та передм. Л.Ф. Дунаєвської. К. : Веселка, 1990. 3-ге вид. 271 с.

Handziuk O. Chinese and Ukrainian fairy tales: parallels in plots

Summary. The article examines the plot parallels available in Chinese and Ukrainian folk tales. Some fairy tales concern the understanding of fairy tale characters by the importance of work and the need to work. They emphasize the joy of honest and hard work. These plots are also similar to demonstrating the ways in which parents teach their children this understanding. As a rule, in the tales of both nations, the old father has three sons who are very lazy and do not want to work. Fairy tales are united by the fact that parents are worried about the future of their children. Often these characters are very old. They think about how lazy children will live without them. They must constantly remind children that without work they will have no means of subsistence. Children plan that their parents will live long enough. Therefore, they do not worry about the future. In such a situation, parents must deceive their sons a little.

They say that gold is buried in the field. This forces children to cultivate the land. As a result, they have real gold from the sale of the harvest. A similar plot shows the conditions under which a person begins to appreciate his work. This happens when a person begins to earn money himself, rather than taking it from his parents. The plot is similar in those fairy tales, which are about reward and punishment for a certain act. In both tales, the main characters are rich and poor. Swallows fly to them. The heroes of fairy tales have different attitudes to this. As a result, the poor man receives gifts, and the rich man loses his or her property, or dies. The protagonist can also punish those who do not do good in return for good. The commonality of the plot is present in fairy tales, in which it is about the release of a brother from the captivity of a sister. As a rule, the sister is taken prisoner by a snake. The similarity in these tales is also because the liberators are born in a fantastic way.

Key words: fairy tale, Chinese folk tales, Ukrainian folk tales, plot, parallels in the plots.